

बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम, २००९ अनुसार प्राथमिक व उच्च प्राथमिक शाळामध्ये नैसर्गिक वाढीने इयत्ता ५ वी ते ८ वी चे वर्ग सुरु करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग,
शासन निर्णय क्रमांक:- विभशा २०१३/प्र.क्र.१७२/विजाभज-२
हुतात्मा राजगुरु चौक, मादाम कामा मार्ग,
मंत्रालय विस्तार भवन, मुंबई-४०००३२
दि. १३ जून, २०१४

संदर्भ:-

- १) बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम, २००९ (Right of the Children to free and Compulsory Education, ACT २००९-No.३५, २००९)
- २) शासन निर्णय, शालेय शिक्षण व क्रिडा विभाग, क्र. प्राशातु-१११२/(२५८/२०१२)/प्राशि-३, दि.१३ फेब्रुवारी, २०१३. विजाभज-२
शासन निर्णय सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग, क्र. विभशा २०१३/प्र.क्र.१७२/१/विजाभज-२ दि. ७ जून, २०१३
- ३) शासन निर्णय, शालेय शिक्षण व क्रिडा विभाग, क्र. प्राशातु-१११२/(२५८/२०१३)/प्राशि-३, दि.२ जुलै, २०१३.

प्रस्तावना:-

राज्यात शासकीय स्थानिक स्वराज्य संस्था, खाजगी मान्यता प्राप्त शैक्षणिक संस्था यांचेमार्फत प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षण शिकवले जात आहे. सध्या राज्यात १ ली ते १२ वी पर्यंत दिल्या जाणाऱ्या शिक्षणाला वेगवेगळ्या परिस्थितीमध्ये खाली दर्शवल्याप्रमाणे प्राथमिक, उच्च प्राथमिक, माध्यमिक व उच्च माध्यमिक संबोधण्यात येते:-

१) इ.१ ली ते ४ थी चे वर्ग असणारी शाळा	--	प्राथमिक
२) इ.१ ली ते ७ थी चे वर्ग असणारी शाळा	--	उच्च प्राथमिक
३) इ.१ ली ते १० वी चे वर्ग असणारी शाळा	--	माध्यमिक
४) इ.१ ली ते १२वी चे वर्ग असणारी शाळा	--	उच्च माध्यमिक
५) इ.५ वी ते १०वी चे वर्ग असणारी शाळा	--	माध्यमिक
६) इ.५वी ते १२ वी चे वर्ग असणारी शाळा	--	उच्च माध्यमिक
७) इ.८वी ते १० वी चे वर्ग असणारी शाळा	--	माध्यमिक
८) इ.८वी ते १२वी चे वर्ग असणारी शाळा	--	उच्च माध्यमिक

२. सन २००२ मध्ये भारतीय घटनेत दुरुस्ती करून ६ ते १४ वर्षे वयोगटातील सर्व बालकांना मोफत व सक्तीचे प्राथमिक शिक्षण (इ. १ ली ते ८ वी) घेणे हा त्यांचा मुलभूत अधिकार करण्यात आला आहे. त्या अनुषंगाने केंद्र शासनाने बालकांना मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम, २००९ हा कायदा

पारीत केला असून त्याची अंमलबजावणी दि. १ एप्रिल, २०१० पासून सुरु झालेली आहे. या अधिनियमाची प्रभावी अंमलबजावणी करण्यासाठी राज्य शासनाने बालकांना मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम, २००९ नियम अधिसूचित केलेले आहेत.

३. बालकांना मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम, २००९ मधील तरतूद लक्षात घेता शासनाने दि.१३ फेब्रुवारी, २०१३ च्या शालेय शिक्षण व क्रीडा विभागाच्या शासन निर्णयान्वये प्राथमिक शिक्षणाची व्याख्या व त्यामध्ये सुधारणा केलेल्या आहेत. यापुढे राज्यात इयत्ता १ ली ते ८ वी पर्यंत प्राथमिक शिक्षण दिले जाणार असून त्यास पुढीलप्रमाणे संबोधण्यात आले आहे:-

इयत्ता १ ली ते ५ वी पर्यंतचे शिक्षण -- प्राथमिक शिक्षण

इयत्ता ६वी ते ८ वी पर्यंतचे शिक्षण -- उच्च प्राथमिक शिक्षण

४. सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभागाच्या नियंत्रणाखालील अनुसूचित जातीच्या शासकीय निवासी शाळा व स्वयंसेवी संस्थामार्फत चालविल्या जाणा-या मान्यताप्राप्त व अनुदान प्राप्त अनुसूचित जातीच्या आश्रमशाळा तसेच अ.जा. प्रवर्गाच्या केंद्रीय आश्रमशाळा आणि विजाभज प्राथमिक आश्रमशाळासाठी बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम, २००९ मधील तरतूद लक्षात घेता प्रत्येक ठिकाणी प्राथमिक शिक्षण (इयत्ता १ ली ते ८ वी) उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे. त्यामुळे अशा शाळांमध्ये खालीलप्रमाणे वर्ग देणे अपेक्षित आहे.

अ.क्र.	खालील वर्ग असलेल्या आश्रम शाळांबाबत	अपेक्षित कार्यवाही
१	१ ली ते ४ थी	इयत्ता ५ वी चा वर्ग द्यावा लागेल.
२	१ ली ते ७ वी	इयत्ता ८ वी चा वर्ग द्यावा लागेल.
३	१ ली ते १० वी	कोणताही वर्ग देय नाही.

५. वरील वस्तुस्थिती विचारात घेता सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभागाच्या नियंत्रणाखालील शाळा व आश्रमशाळा या विशेष शाळा आहेत. शासन निर्णय: सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग क्र. याचिका ४१५४/०४/प्र.क्र.७०/मावक-६ दि. ३१/०८/२००५ अन्वये विजाभज विमाप्र व ऊसतोड कामगारांच्या मुलांसाठी नवीन प्राथमिक व माध्यमिक आश्रमशाळा सुरु न करण्याचा शासनाने निर्णय घेतलेला आहे. त्यामुळे आता सध्या चालू असलेल्या प्राथमिक व माध्यमिक आश्रमशाळाच्या अनुषंगाने शासन पुढील निर्णय घेत आहे. त्यामुळे इयत्ता १ ली ते ८ वीच्या प्रत्येक वर्गातील निवासी व अनिवासी विद्यार्थींसाठी शिक्षक गुणोत्तर प्रमाण हे बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम २००९ चे परिशिष्टामध्ये नमूद केल्याप्रमाणे असणे आवश्यक आहे. राज्यातील प्राथमिक अथवा उच्च प्राथमिक आश्रम शाळांमध्ये आवश्यकतेनुसार अनुक्रमे इयत्ता ५ वी किंवा ८ वी चा वर्ग सुरु करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :-

राज्यातील प्राथमिक अथवा उच्च प्राथमिक आश्रम शाळांमध्ये आवश्यकतेनुसार अनुक्रमे इयत्ता ५ वी आणि इयत्ता ८ वी चा वर्ग खाली नमूद केलेल्या कार्यपद्धतीने सुरु करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे:-

(अ) पुर्वीच्या प्राथमिक शिक्षणाच्या व्याख्येप्रमाणे एखाद्या ठिकाणी ज्या आश्रमशाळा (इयत्ता १ ली ते ४ थी किंवा इयत्ता १ ली ते ७ वी) सुरु आहेत व त्या शाळांमध्ये अनुक्रमे इयत्ता ५ वी चा

वर्ग १ किलोमीटर अंतराच्या परिसरात उपलब्ध नाही किंवा इयत्ता ८ वी चा वर्ग ३ किलोमीटर अंतराच्या परिसरात उपलब्ध नाही अशा आश्रमशाळांमध्ये खालील प्रमाणे वर्ग सुरु करण्यास परवानगी देण्यात येत आहे.

१. ज्या ठिकाणी इयत्ता १ ली ते ४ थी पर्यंत आश्रमशाळा आहे व १ किलोमीटर परिसरात अन्य शाळेत ५ वी चा वर्ग नाही, अशा आश्रमशाळांमध्ये इयत्ता ५ वी चा वर्ग देण्यात यावा.
२. ज्या ठिकाणी इयत्ता १ ली ते ४ थी पर्यंत आश्रमशाळा आहे व १ किलोमीटर परिसरामध्ये अन्य शाळेत ५ वीचा वर्ग उपलब्ध आहे, अशा ठिकाणी आश्रमशाळांमध्ये इयत्ता ५ वीचा वर्ग देण्यात येऊ नये.
३. ज्या ठिकाणी इयत्ता १ ली ते ७ वी पर्यंत आश्रमशाळा आहे व ३ किलोमीटर परिसरात अन्य शाळेत ८ वीचा वर्ग नाही अशा आश्रमशाळांमध्ये इयत्ता ८ वीचा वर्ग देण्यात यावा.
४. ज्या ठिकाणी इयत्ता १ ली ते ७ वी पर्यंत आश्रमशाळा आहे व ३ किलोमीटर परिसरामध्ये

अन्य शाळेत ८ वीचा वर्ग उपलब्ध आहे, अशा ठिकाणी आश्रमशाळांमध्ये इयत्ता ८ वीचा वर्ग देण्यात येऊ नये.

(ब) ज्या विजाभज माध्यमिक आश्रमशाळांकडे इयत्ता ५ वी ते १० वीचे वर्ग आहे किंवा इयत्ता ८ वी ते १० वीचे वर्ग आहेत. त्यांचेकडील इयत्ता ५ वी आणि इयत्ता ८ वीचे वर्ग तुर्त चालू ठेवावेत.

(क) सहाय्यक आयुक्त समाजकल्याण यांनी त्यांचे अधिपत्याखालील व स्वयंसेवी संस्थेमार्फत चालविण्यात येणाऱ्या सर्व आश्रमशाळांचा आढावा घेऊन जेथे अशा प्रकारचे वर्ग आवश्यक असेल त्याचा एक रीतसर संयुक्त प्रस्ताव शासनावर पडणा-या अतिरिक्त आर्थिक भारासह संचालक, विजाभज, इमाव व विमाप्र कल्याण, पुणे यांचेमार्फत शासनाकडे पाठवावा.

(ड) या शासन निर्णयाच्या अनुषंगाने ज्या आश्रमशाळांना इयत्ता ५ वी किंवा इयत्ता ८ वी चा वर्ग सुरु करण्यास परवानगी देण्यात येणार आहे. त्यानुषंगाने शासनाकडून देय असलेल्या अनुदानाकरीता वित्त विभागाकडून आवश्यक ती आर्थिक तरतुद उपलब्ध होईपर्यंत हे वर्ग विनाअनुदानीत तत्वावर चालविणे आवश्यक आहे.

(इ) संचालक, विजाभज, इमाव व विमाप्र कल्याण, पुणे यांनी प्रस्तुत प्रस्ताव शासनमान्यतेसाठी सादर करताना त्यामध्ये अतिरिक्त घोषित केलेल्या शिक्षक व शिक्षकेत्तर कर्मचाऱ्यांचे समायोजन करावे व आवश्यकता असल्यास नविन पदांचा प्रस्ताव शासनास सादर करावा. आपल्या स्तरावर कोणत्याही आश्रमशाळांना नवीन पदांना मंजुरी देवू नये

(ई) सर्व व्यवस्थापनाच्या प्राथमिक व उच्च प्राथमिक आश्रमशाळांना बालकांचा मोफत व सक्तीचे शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम, २००९ मधील निकष व तरतुदीचे पालन करणे बंधनकारक राहील.

२. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१४०६१३१८१९२४७५२२ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्र राज्याचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(उ. शि. लोणारे)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

- १) मा. राज्यापालांचे सचिव, राजभवन, मुंबई
- २) मा. मुख्यमंत्री यांचे अपर सचिव, मुंबई
- ३) मा. मंत्री (सा. न्या.) यांचे खाजगी सचिव, मुंबई
- ४) मा. मंत्री यांचे खाजगी सचिव, मुंबई (सर्व)
- ५) मा. राज्यमंत्री (सा. न्या.) यांचे खाजगी सचिव, मुंबई
- ६) मा. राज्यमंत्री (सा. न्या.) यांचे खाजगी सचिव, मुंबई (सर्व)
- ७) विधानमंडळाच्या सर्व समित्यांचे प्रमुख
- ८) मा. सर्व विधानसभा / विधानपरिषद सदस्य विधान भवन, मुंबई
- ९) मा. मुख्य सचिव यांचे स्वीय सहायक
- १०) मा. अप्पर मुख्य सचिव शालेय शिक्षण व क्रिडा विभाग
- ११) सर्व अप्पर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/ सचिव, मंत्रालय मुंबई
- १२) मा. आयुक्त, समाजकल्याण आयुक्तालय, पुणे
- १३) मा. आयुक्त, अपंगकल्याण आयुक्तालय, पुणे
- १४) संचालक विजाभज, इमाव व विमाप्र कल्याण, पुणे
- १५) मा. महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क संचालनालय, मुंबई
- १६) सर्व जिल्हाधिकारी
- १७) सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी
- १८) राज्य प्रकल्प संचालक महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद मुंबई
- १९) शिक्षण संचालक (प्राथमिक) महाराष्ट्र राज्य, पुणे
- २०) शिक्षण संचालक (माध्यमिक व उच्च माध्यमिक) महाराष्ट्र राज्य, पुणे
- २१) अध्यक्ष महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ
- २२) सर्व प्रादेशिक उपायुक्त समाजकल्याण विभाग
- २३) सर्व सहायक आयुक्त समाजकल्याण
- २४) सर्व जिल्हा समाजकल्याण अधिकारी, जिल्हा परिषद
- २५) निवडनस्ती